

Indhold

Indledning ... 7

1

Mobning og social eksklusionsangst ... 21

DORTE MARIE SØNDERGAARD

2

Forældrepositioner i elevmobning

– afmagtsproduktion i skole/hjem-samarbejdet ... 59

NINA HEIN

3

Genkendelser af digital mobning.

Freja vs. Ronja vs. Arto vs. Sara vs. Emma ... 99

JETTE KOFOED

4

Straf mod mobning og skoleuro ... 133

HELLE RABØL HANSEN

5

Erfaringer med mobning fra barndommen og det levede liv ... 167

CHARLOTTE MATHIASSEN & EVA SILBERSCHMIDT VIALA

6

Sammenhænge mellem mobning, barndomserfaringer og senere livskvalitet ... 191

INGE HENNINGSSEN

7

Mobning som socialt begreb: Filosofiske refleksioner over definitioner ... 225

ROBIN MAY SCHOTT

Forfatterdata ... 259

Litteratur ... 261

Indledning

JETTE KOFOED & DORTE MARIE SØNDERGAARD

Hvorfor opstår der mobning i nogle skoleklasser? Hvordan forstår børn mobning, og hvad gør de, når de bliver involveret i mobbe-handlinger? Hvordan forstår forældre, lærere og skoleledere det, der sker, og hvordan tager deres reaktioner og interaktioner form i mødet med børnenes og andre voksnes oplevelser af det, der foregår? Har mobningen ændret karakter, siden forældre og bedsteforældre gik i skole? Har mobning ændret sig i og med de nye digitale kommunikationsteknologier? Hvad er mobning i det hele taget for et fænomen? Er det udtryk for personlig ondskab, eller skal vi vende blikket helt andre steder hen for at forstå det? Og hvordan kan man definere og afgrænse mobning fra f.eks. drilleri?

Det er nogle af de spørgsmål, som denne bog søger at besvare i en række kapitler forfattet af forskerne i projektet *eXbus: Exploring Bullying in School*. eXbus-forskerne er ansat på DPU Aarhus Universitet og fik med økonomisk støtte fra TrygFonden i 2007 mulighed for at etablere sig som et tværfagligt team på otte forskere med baggrund i psykologi, filosofi, minoritetsforskning, jura, statistik og samfundsvidenskab. Teamet arbejder tæt sammen om at udvikle viden om mobning, sådan som den tager form blandt børn.

Mobning er et problem, der i de senere år har tiltrukket sig stadig stigende opmærksomhed blandt forældre, lærere, skoleledere og politikere. I skoler og institutioner har man forsøgt sig med forskellige former for tiltag og interventioner, som dog i mindre grad har været forskningsbaserede. Men forskningen i Danmark har også været sparsom. Den begrænsede forskning, der findes om mobning i Danmark, består især i surveys blandt børn, enten som dele af andre mere omfattende sundheds- og trivselssurveys, f.eks. Health Behaviour in School-aged Children, HBSC, og TrygFondens Tryghedsmålinger, eller iværksat af offentlige instanser som f.eks. Børnerådet og Dansk

Center for Undervisningsmijø, DCUM. Her finder vi et kvalificeret overblik over problemets omfang og udbredelse. Teoretisk forskning på feltet og forskning i mobningens væsen og dynamikker er til gengæld næsten fraværende på den danske scene.

På den internationale scene findes der til gengæld en del mobbeforskning, og et af de gennemgående paradigmer på området synes også at præge hverdagstænkningen i en dansk sammenhæng. *Robin May Schott* tilbyder i sit kapitel »Mobning som socialt begreb: Filosofiske refleksioner over definitioner« en oversigt over mobbebegrebets baggrund og den hidtidige, og altså primært internationale, forskning på området. Hun ser forskningsbidragene falde inden for tre grundlæggende paradigmer med forskellige strategier i forhold til at definere fænomenet. Det første paradigme er et, der primært ser mobning som en form for individuel aggression. Det andet ser mobning som en form for samfundsmæssig vold, og det tredje paradigme ser fænomenet som udtryk for en dysfunktionel gruppedynamik. Størstedelen af den hidtidigt publicerede forskning arbejder med forståelser, der falder inden for det første af de tre paradigmer – det paradigme, der blev formuleret af primært Dan Olweus allerede i 1970'erne.

Forskning agerer på mange niveauer, men et par af dem handler om 1. at beskrive fænomener i verden og 2. om at skabe betingelser for beskrivelse. Forskning handler i den forstand både om at konstatere og beskrive, hvordan verden ser ud, hvordan den hænger sammen, og hvilke vilkår det skaber for de mennesker, der lever i den. Og forskning handler også om at udvikle måder at se og forstå verden på, forståelser, der selv blander sig i og bliver til en del af de betingelser, som mennesker lever under. De bidrag, der kan læses i denne bog, rummer begge typer af kundskabstilbud. Indflettet i beskrivelser af mobbeprocesser tilbyder bidragene samtidig mere eller mindre eksplicite redskaber til at forstå denne type af processer med. I bogen anvender Dorte Marie Søndergaard begrebet tænketeknologier om den form for redskaber, og bogen er fuld af tilbud om tænketeknologier til brug for forståelse af skoleliv, og altså primært skoleliv ramt af mobbepraksisser.

Tænketeknologier afsætter både refleksionsspor og praksisspor. Når børn og voksne i og omkring skolen skal finde måder at om-

gås hinanden på, og når de skal aflæse og interagere med hinanden i den form for socialt medierede læringsammenhænge, som danske skoler er funderet på, er det afgørende, hvilke tænketeknologier de benytter; hvordan de forstår det, der foregår. Der er, som *Dorte Marie Søndergaard* skriver i sit kapitel, »Mobning og social eksklusionsangst«, afgørende forskel på, om man i forbindelse med børns gensidige foragtproduktion bruger en skyldsfokuserende tænketeknologi, der får både børn og voksne til at søge efter en skyldig aggressor og et afmægtigt offer, eller om man bruger en tænketeknologi med fokus på sociale processer og dermed retter blikket mod de dynamikker mellem børnene, der gør det oplagt for nogle børn at deltage aktivt i cirkulationen af foragt og afsky for andre børn. Der er forskel på, om man, når der opstår problemer mellem Ursulas og Annes pige-grupper, tænker: Hvem har skylden? Hvad er der galt med Ursula og/eller Anne? Eller om man tænker: Hvorfor bliver det så oplagt for Ursula og Anne med den sociale dynamik, der for tiden findes i denne klasse, at gribe til netop den form for gensidig aflæsning? Hvad er det, de ønsker, frygter, tror etc., som får dem til at producere foragt i stedet for at gøre så meget andet, der også ville kunne tænkes oplagt, når man går i klasse med hinanden og tilbringer så mange år sammen på næsten daglig basis?

Tænketeknologier sætter rammer for, *hvordan* man kan vide. De sætter dermed også rammer for, *hvad* man kan vide, og hvad man *ikke* kan vide. Tænketeknologier bidrager altså både til at åbne og til at lukke vores øjne for sammenhænge i den verden, vi er en del af. Men de sætter også rammer for de horisonter, der kan tænkes og udformes handling og intervention indenfor. Man får øje på særlige handlemuligheder, hvis man tænker i 'ondsindethed' og 'skyld' i forbindelse med mobbehandlinger. Samtidig forsvinder en række andre potentielle reaktioner og interventioner ud af ens mulighedshorison. Til gengæld får man øje på andre handlemuligheder, hvis man tænker i sociale processer og produktion af foragt. Tænker man sådan, forsvinder imidlertid andre potentielle interventioner ud af mulighedshorisonen.

At tænketeknologier og forestillinger om handlemuligheder hænger tæt sammen, bliver tydeligt i *Helle Rabøl Hansens* kapitel, »Straf

mod mobning og skoleuro«. Helle Rabøl Hansen viser, hvordan en handleplan, der er bygget op omkring en problemforståelse, som placerer årsagen til mobbehandling i børns personlighedsstrukturer, helt oplagt kommer til at sende logikken videre ned ad en sanktionsvej, der starter med korrigerende samtaler, strammes med fratagelse af privilegier for dernæst at lede videre over sygeliggørelse til egentlig kriminalisering. Når handleplanens afsnit om mobningens forudsætninger indledes med: »Der skal findes en person, som udsender signaler om, at han eller hun er et let offer for mobning«, og derpå som den næste præmis anfører: »Der skal findes nogen i klassen, som har den baggrund og den aggressive natur, som kendetegner en mobber«, så disciplineres blikket hos handleplanens brugere til at rette sig mod konkrete enkeltpersoner som entydige ofre eller aggressorer, og sanktioner mod enkeltindivider bliver den interventionsform, blikket kan få øje på som mulighed i forhold til en mobberamt klasse. Individfokuseringen og sanktionsreaktionen synes at hænge tæt sammen.

Rabøl Hansens analyser viser også, at sanktionstænkningen i sin særlige udformning som antimobberedskab og med de logikker, der bygges op omkring den, kan gå hen og blive så besnærende, at den i pressede skolemiljøer flyder over og tages i anvendelse over for andre forstyrrende fænomener i miljøet, f.eks. støj og uro i klassen. Ro og orden kommer næsten til at optræde som forsikring mod mobning og garanti for trivsel, skriver Rabøl Hansen. Dermed bliver hjemlen til at anvende sanktion mod mobning også til hjemmel til at anvende sanktion for at opnå mere orden i bred forstand.

eXbus-forskningen står på skuldrene af den hidtidige forskning, men udvider spekteret til at omfatte andre og flere perspektiver end det, der som det mest udbredte handler om at fokusere på træk ved enkeltindivider. Projektet tilbyder en række tænketeknologier til forståelse af problematikken, men forståelserne bygger alle på en grundlæggende ramme, som teamet arbejder ud fra, og som udfoldes mere konkret i *Dorte Marie Søndergaards* kapitel, »Mobning og social eksklusionsangst«. Rammen handler for det første om at pege på mobbefænomenet som en meget kompleks størrelse og derfor også på nødvendigheden af så vidt muligt at anvende og udvikle begreber og

analysetilgange, der kan håndtere en høj grad af kompleksitet. For det andet bygger rammen på en forståelse af fænomenet som skabt gennem ikke én, men mange typer af interagerende kræfter. eXbus-teamet antager altså ikke, at der primært findes én årsag til mobningens opståen. Forskerne tænker ikke i at udpege enten opvækst og personhistorik *eller* lærerne *eller* medierne *eller* ledelsesforhold *eller* digitale kommunikationsmidler som årsagen. I stedet tænker eXbus i mange mulige kræfter, der på forskellige måder alle bidrager til den situation, som den mobberamte klasse befinder sig i. Og videre tænkes der i, at disse mange kræfter bidrager gennem de måder, de interagerer med hinanden på, de måder, de griber ind i og transformerer hinanden på.

Nogle af de kræfter, der især har haft eXbus-teamets opmærksomhed, har handlet om den mobberamte skoleklasses historie og den kultur, de normer og sociale mønstre, der er udviklet; om lærernes, skoleledernes og forældrenes praksisser og forståelser og de bidrag til klassens kulturobygning, de har afstedkommet; om børnenes baggrund og historie, om deres personhistorik; om klassens fysiske rammer; de nye kommunikationsteknologier i form af mobiltelefoner og virtuelle sociale platforme, som børnene anvender; og om computerspil og de typer af medieprodukter i form af film, tv etc., som børnene henter inspiration, normer og tolkningsrammer fra.

Kapitlerne fokuserer forskelligt blandt de nævnte kræfter, men alle med en opmærksomhed på den overordnede forståelse af interagerende kræfter – og samtidig med en opmærksomhed på kræfter, der ikke var eksplicit i søgelyset i udgangspunktet. Det gælder f.eks. *Charlotte Mathiassens & Eva Silberschmidt Vialas* kapitel, »Erfaringer med mobning fra barndommen og det levede liv«, der fremhæver social klasse og økonomi som en kraft med stor og helt eksplicit og accepteret betydning i forhold til udviklingen af mobbepraksisser i 1950'erne skole. Mathiassen og Silberschmidt Viala har interviewet 46 personer i alderen 18–68 år om deres forståelser af mobning og deres egne erfaringer fra skoletiden. I analysen retter de fokus mod beretninger om henholdsvis 1950'ernes og 1990'ernes skole og får dermed mulighed for at se kendetegn i mobningens strukturering gennem et analytisk komparationsgreb.

Noget af det, der bliver slående i beretningerne fra de to epokers skoleliv, er, hvordan social klasse netop syntes at udgøre et selvfulgeligt udgangspunkt for gensidige evalueringer børnene imellem i 1950'ernes skole, og hvordan lærerne helt eksplicit støttede denne evalueringspraksis. Det betød, at mobbebehandlinger, som var rettet nedad på den sociale rangstige, fra mere velstående børn mod mindre velstående børn, blev opfattet som uafvendelige. Sådan var det bare, og de voksne greb ikke ind, normerne i skolen arbejdede ikke imod – selvom enkeltelever af forskellige årsager alligevel kunne finde på at sætte ind med erklærede modstandsstrategier. I 1990'ernes skole syntes det til gengæld ikke at være social klasse, der kunne legitimere mobbepraksisser. Ikke at social klasse og økonomiske muligheder ikke betød noget, men forståelsen hos de interviewede med erfaringer fra den periode betjente sig i højere grad af psykologiserende forklaringsformer. Når nogen mobbede, var det af misundelse eller for at kompensere for et mindreværd, kunne forklaringerne lyde. Med psykologiseringen opløstes også i nogen grad forståelsen af det uafvendelige i handlingen.

Mathiassen og Silberschmidt Viala har i deres kapitel blikket rettet mod personhistorik, sådan som personhistorik interagerer med social klasse. De arbejder med kvalitativ metode i deres udforskning. *Inge Henningsens* kapitel, »Sammenhænge mellem mobning, barndomserfaringer og senere livskvalitet«, har også fordybet sig i den af kræfterne, der handler om personhistorik, men foretager udforskningen ved hjælp af kvantitative forskningsmetoder. Henningsen viser – i tråd med eXbus-tesen om de mange kræfter – at personhistorik har betydning, men at den ikke bærer al betydning, og hun viser, at der er forskel på, hvilken grad af betydning forskellige træk i historikken har.

Med data fra TrygFondens Tryghedsmåling 2007 undersøger Henningsen, hvilken betydning forskellige former for begivenheder i barndommen kan have for et barns risiko for at blive mobbet. De typer af begivenheder, disse data giver adgang til, er: skilsmisse, sygdom, alvorlige ulykker eller misbrug i familien, seksuelle overgreb, hvorvidt man i barndommen har boet med sit biologiske ophav eller med andre, om man har haft en økonomisk tryk opvækst, og hvor-

vidt man har oplevet at kunne regne med sine forældre. Data har også rummet oplysninger om køn, alder og forældrenes uddannelse.

Data er indsamlet ved hjælp af et omfattende survey blandt danskere i alderen 18-64 år. Analysen peger på, at det ikke i sig selv er væsentligt, om forældre bliver skilt eller familien ramt af en alvorlig ulykke. Det væsentlige ser ud til at være, om børnene har kunnet regne med deres forældre, og om familien har været økonomisk tryk. Disse to faktorer har til gengæld begge stor selvstændig betydning, mens faktorer som køn, forældres erhvervsuddannelse, skilsmisse, misbrug, psykisk sygdom, ulykke og det at bo hjemme ingen væsentlig selvstændig sammenhæng har med mobning, hvis man tager hensyn til økonomisk tryk og tiltro til forældre. Når det alligevel – i denne og andre undersøgelser – ser ud, som om det har en betydning, hænger det sammen med, at skilsmisse, misbrug, forældres uddannelse etc. har en tendens til at påvirke både familiens økonomiske forhold og børnenes tiltro til deres forældre, viser Henningsen.

Det er bemærkelsesværdigt, at der ser ud til at være en ganske høj basissandsynlighed for mobning, uanset ens øvrige barndomserfaringer. I artiklen illustrerer Henningsen dette ved at se på, hvad mobbehypigheden ville blive estimeret til at være i en gruppe personer med samme alders- og kønssammensætning som undersøgelsespopulatio- nen, men hvor alle baggrundsvARIABLE var valgt sådan, at de gav den lavest mulige mobbesandsynlighed (dvs. hvor alle forældre havde en lang eller mellemlang videregående uddannelse, hvor deltagerne ikke havde oplevet skilsmisse, alvorlig sygdom, alvorlige ulykker, misbrug i familien, seksuelle overgreb eller placering uden for hjemmet, hvor man altid havde kunnet regne med sine forældre, og hvor man havde oplevet en økonomisk tryk barndom). Selv i denne privilegerede gruppe bliver mobbesandsynligheden estimeret til at være ca. 16 %. Det fund falder som nævnt i tråd med eXbus' grundantagelse om, at personhistorik og personlige forhold har en betydning, men at den/ de ikke er det eneste, der har betydning i forhold til mobberisiko.

Inge Henningsens analyse afdækker også en negativ sammenhæng mellem mobning og skoleuddannelse. Hun finder således, at børn, der har været udsat for mobning, har en mindre chance for at få en gymnasial uddannelse end børn, der ikke har været mobbet. Det gæl-

der også, selvom man kontrollerer for køn, alder og de ovennævnte barndomserfaringer af den art.

Med *Nina Heins* kapitel, »Forældrepositioner i elevmobning – afmagtsproduktion i skole/hjem-samarbejdet«, har vi også at gøre med spørgsmålet om hjemmets betydning for de mobbede børn. Men i dette kapitel er det ikke forældrene anskuet som en ressource i børnenes personlige historie, der er i fokus. Her er analysen i stedet rettet mod forældrenes forsøg på at forstå og agere i forhold til mobbeproblematikken, og især er fokus rettet mod de betingelser for at forstå og agere, som forældrene tilbydes, og de processer, som betingelserne kan komme til at sende forældre igennem. Nina Hein har arbejdet med kvalitative data i form af interview med forældre til børn, der har oplevet sig mobbet, og hun viser, hvordan forældrene forsøger at forstå den situation, deres barn befinder sig i.

Eftersom forældre ikke selv har adgang til at erfare, hvad der sker i skolen og i deres børns samvær med klassekammerater og lærere, bliver de afhængige af den information, de kan få fra lærere og skoleledere og fra deres barn. Ofte oplever de involverede parter imidlertid begivenhederne og deres årsager helt forskelligt, og dermed vanskeliggøres forældrenes muligheder for at orientere sig som agerende parter i problemkomplekset. Nina Hein viser, hvordan skolerne i mange sager ikke anerkender, at børnene er ofre for egentlig, 'rigtig', mobning. Og hun viser, hvordan forældrene, hvis de trods skolens modstand når frem til og fastholder, at deres barn lider overlast, på en og samme tid træder ud af positionen som solidariske med skolens perspektiv og diskvalificerer sig til positionen som forældre, skolen kan tage alvorligt. Nina Hein beskriver forældrenes tiltagende afmagt i disse processer, men også hvordan de synes at have vanskeligt ved at erkende, at deres afmagt til dels produceres i og med deres ihærdige forsøg på at gøre det rigtige: Jo mere de reagerer, og jo mere de forsøger at gøre for at hjælpe deres barn, jo mere udfylder de den figur som 'besværlige forældre', der er blevet til tolkningsrammen for deres adfærd – og jo mere usynlige og ugyldige bliver de som forældresubjekter med forståelige reaktioner på deres barns betingelser i skolen. Forældrene falder – ligesom de mobbede børn – uden for empatisk relevans.

Skredet fra positionen som værdig og empatisk relevant frem mod positionen som foragtet og dernæst 'ud over kanten' til afskyeliggørelse og empatisk irrelevant er netop en del af den begrebsramme til forståelse af mobning, som *Dorte Marie Søndergaard* tilbyder i kapitlet »Mobning og social eksklusionsangst«. Her tages der udgangspunkt i de sociale processer, mobning bliver en særlig destruktiv version af. Søndergaard arbejder med mange former for empiriske data, men bygger blandt andet sin begrebsudvikling på interview med og observationer blandt ca. 100 børn i alderen 8-14 år. Begrebet om social eksklusionsangst bygger på en socialpsykologisk forståelse af mennesket som eksistentielt afhængigt af social indlejring. Mennesker er afhængige af at tilhøre fællesskaber. Hvis denne indlejring i et fællesskab kommer under pres, kan der opstå angst, skriver Søndergaard, og der kan opstå emotioner og praksisser, der har retning mod minimering af angsten. I nogle sammenhænge kan handling bestå i at søge lindring for eksklusionsangsten ved at producere foragt for andre og dermed at søge at minimere andres betydning for fællesskabet til et omfang, der trods alt er mindre end ens eget.

Produktion af foragt og produktion af værdighed bliver i denne tænketeknologi centrale begreber til forståelse af nogle af de sociale dynamikker, der kan være på spil i en skoleklasse. I en utryk skoleklasse, hvor børnene – af potentielt mange forskellige årsager – er usikre på de voksne og ikke har tillid til deres engagement, hvor de er usikre på hinanden, og hvor angstniveauet er højt, kan foragtproduktionen eskalere, og der kan opstå en form for panisk cirkulation af eksklusionsbevægelser, som kan tippe over i mobbehandlinger. Den afskyeliggørelse, der i sådanne processer kan ramme enkeltelever eller grupper af elever, fungerer samtidig på den måde, at disse børn mister adgangen til at forhandle betingelser for inklusion – de bliver irrelevante som deltagere, uværdiggjorte i forhold til deltagelse. I artiklen peger Søndergaard også på, at positioner mellem børnene kan skifte – det er ikke nødvendigvis sådan, at mobbepraksisser kun tager form gennem stabiliserede positioneringer; mobbepraksisser *kan* operere gennem stabile positioneringer, men positionerne kan også skifte med kortere tidsintervaller, ligesom mobbehandlinger kan optræde pludseligt og voldsomt for derpå at ophøre lige så pludseligt.

Robin May Schotts kapitel, »Mobning som socialt begreb: Filosofiske refleksioner over definitioner«, rummer også et eksplicit bud på en forståelse af mobning som fænomen. Schott bevæger sig som fagfilosof teoretisk reflekterende frem til en forståelse med fokus på sociale processer og fremhæver her begreber som inklusions- og eksklusionsmekanismer, frygt, angst og andethed som væsentlige i grupperelationer. Hun fremhæver, hvordan den kontinuerlige opbygning af uformelle grupper i kraft af inklusions- og eksklusionsmekanismer skaber mobningens sociale kontekst. På linje med Søndergaard er også hun optaget af, hvordan frygt og angst i forbindelse med positionelle ændringer i gruppens orden kan føre til mobning. Angsten, skriver hun, kan få gruppen til at projicere truslen mod gruppens indre orden over på bestemte individer, der derpå ekskluderes som 'anderledes'. Schotts definitioner arbejdes blandt andet frem gennem kritiske analyser af den hidtidige definitionspraksis inden for forskningen, og hendes bud adskiller sig fra den hidtidige internationale forsknings tre væsentligste paradigmer ved for det første at fokusere på gruppeprocesser, for det andet at stille skarpt på processer i selve klasseværelset og for det tredje at betragte mobning som en proces i normale snarere end i dysfunktionelle grupper.

Schotts kapitel fremhæver ligeledes de skiftende positioner, som kan karakterisere en skoleklasse, en pointe, der går igen i flere af kapitlerne. Pointen om de skiftende positioner i mobberamte kontekster udvikles og raffineres imidlertid primært i *Jette Kofoeds* kapitel, »Genkendelser af digital mobning«. Jette Kofoed har fokus på forskudte positioner, der bliver begrebet for det fænomen, at børn, som er involveret i mobberamte kontekster, ofte indtager langt mindre entydige positioner end forventet. De entydige positioner som mobber, offer og bystander kommer i den forstand ofte til at udgøre en entydighedshistorie, der har mere med forventningshorisonter end med børnenes hverdag i klassen at gøre. I det omskiftelige skoleliv kan Sara være bange for, hvad hun vil komme til at læse, når hun åbner sin profil på chatsiden Arto. Især frygter hun Frejas evalueringer af dagens begivenheder. I går var det ikke Sara, der var bange, men Josefine. I dag er Josefine imidlertid tryk og fuld af tillid til, at hun er med i den gruppe, som ikke gider Sara i dag, og Livs magtes-

løshed er ligeledes afløst af midlertidig tilfredshed med at være del af samme flok. Kofoeds kapitel bygger på observationer, interview og virtuelt feltarbejde på chatsiden Arto, og inspireret af Deleuzes rhizome-begreb har hun fulgt cirkulationen af emotioner igennem de bitchfights og krypterede beskeder, som børnene og de unge beretter om. Krypteringen foregår gennem sindrige kommunikationsregler, som kun en indviet flok ser ud til at forstå, og som efterlader eventuelt intervenserende voksne relativt afmægtige, når de forsøger at afkode beskedernes karakter og ruter. I kapitlet tilbydes forståelser af, hvordan disse forskydninger og krypteringer kan give mening, og der udvikles et begreb om non-simultanitet til at forstå det særlige træk ved digital mobning, som handler om, at beskeder og emotioner netop erfares forskudt.

Bogens kundskabstilbud bygger på eXbus-projektets meget omfattende empiriske data blandt børn og voksne i og omkring danske skoler. Disse data rummer interview med børn, lærere, forældre, skoleledere, AKT'ere (lærere med særligt fokus på Adfærd, Kontakt og Trivsel) og klubmedarbejdere; de rummer observationer i skoler, i klubber og ved forældrearrangementer om mobning og trivsel; skolestile skrevet af børn; surveys blandt børn og lærere; skriftligt materiale i form af f.eks. handleplaner mod mobning, regler for social adfærd, for omgang med computere etc. Med disse omfattende mængder af empiriske data er det blevet muligt for eXbus-teamet hele tiden at afprøve teser, forståelsesmodeller og begrebsudviklinger genereret på grundlag af de enkelte delprojekters data i forhold til de muligheder for forståelser, som forskerteamet som helhed har adgang til at generere, når der tænkes på tværs af den samlede empiri.

Beskyttelsen af personer, der på forskellige måder har bidraget til empirien, er selvsagt helt essentiel i en forskningsproces som denne. Alle navne på personer, skoler, geografiske områder etc. er derfor anonymiseret, og Datatilsynets regler er fulgt. Afprøvningen af forståelsesmodeller på tværs af projekter foregår ligeledes i respekt for anonymiseringsnødvendighederne.

Bogen retter sig mod et lidt bredere spekter af mulige læsere. Den er et tilbud til forskere og studerende på mellemlange og videregående uddannelser, interesserede politikere og embedsmænd, og den er

tillige et tilbud til dem, der på forskellig vis er involveret i og omkring skoleliv, og som er særligt interesserede i denne problematik.

Som tidligere nævnt findes der i dagens skoler en række praktiske tiltag, programmer, spil, modeller etc., som lærere og ledere gør brug af i deres forsøg på at dæmpe eller komme mobningen til livs. Denne bog er ikke et tilbud om endnu et program, endnu en interventionsmodel. Med denne bog handler det i stedet om at stikke spaden en tand dybere i jorden. Bogen tilbyder redskaber til at overveje hidtidig forskning og praksis, og den tilbyder nye tænketeknologier at udvikle forståelser og interventionsformer fra.

Som man kan læse i bogen, giver det forskellige resultater, hvorvidt man ser på mobning som et udslag af ondsindethed, eller om man ser det som udslag af sociale processer på afveje. Individfokusering og sanktionsreaktion synes at hænge tæt sammen. Fokus på sociale processer og klassens kultur åbner for interventionsformer, der i stedet får retning mod at gribe ind på et mere kollektivt niveau. Her kan det handle om at arbejde med deltagelsespræmisses, med mønstre, vaner og normer for dannelse af venskaber, med praksisser for gensidig anerkendelse og respektfuld omgang med alle – alle diversiteter til trods. Fokus kan handle om at etablere en kultur, der bidrager til at dæmpe angstniveauet i klassen, at anerkende læreres kompetence til, eller måske overhovedet uddanne lærere til, at se ansvaret i forhold til at fungere som medskabere af konstruktive klassekulturer. I den forstand er der – som det hedder i forskerverdenen – tale om work in progress. Bogen sætter ikke noget punktum for hverken forskning eller praksisudvikling. Den bidrager i stedet til at sætte udviklingen på nye spor i håb om, at andre vil deltage fremover på både forsker- og praksisside.

Denne bog er et produkt af eXbus' tværfaglige arbejde, men vi har ikke gjort arbejdet alene. Først og fremmest bygger bogens teser og analyser på et omfattende empirisk materiale, som involverer en stor mængde børn, voksne, forældre, lærere, skoleledere og klubpædagoger. Børnene har bidraget med beretninger om skoleliv og erfaringer med mobning i en række forskellige afskygninger. Lærere har fortalt og forklaret, og de har alle givet adgang til deres daglige liv på skoler og i klubber. En lang række voksne har ligeledes bidraget med beret-

ninger om mobning fra deres barndom. Nogle forældre har fortalt om deres erfaringer med mobning i deres børns skoler. Andre forældre har givet tilladelse til, at vi har kunnet tale med deres børn. Alle disse skal takkes for deres vilje til at deltage og lyst til at bidrage med nye kundskabsmuligheder.

En anden vigtig del af det empiriske materiale er velvilligt stillet til rådighed af TrygFondens forskningsenhed i form af data fra fondens Tryghedsmåling 2007.

Derudover har vi haft en række kompetente, kloge og klarsynede læsere, hvis blikke vi ikke kunne have undværet, og som på utallige måder har forbedret kapitlerne: Jytte Bang, Svend Brinkmann, Thomas Brudholm, Pernille Due, Hanne Haavind, Signe Pildal Hansen, Klaus Henriksen, Lis Højgaard, Iram Khawaja, Pia Lundberg, Morten Nissen, Dorthe Staunæs, Else Søndergaard og Oddbjørg Skjær Ulvik.